

**Kulttuurinen muisti ja veden rooli Merja Mäen
romaanissa *Ennen lintuja***

Kotimaisen kirjallisuuden
kandidaatintutkielma

Laatija:
Emma Laitinen

2.3.2026
Turku

Kandidaatintutkielma

Tutkinto-ohjelma, oppiaine: Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Tekijä: Emma Laitinen

Otsikko: Kulttuurinen muisti ja veden rooli Merja Mäen romaanissa *Ennen lintuja*

Ohjaaja: FT Kaisa Kurikka

Sivumäärä: 25 sivua

Päivämäärä: 2.3.2026

Tutkin tässä tutkielmassa Merja Mäen romaania *Ennen lintuja* (2022). Teos on evakkoromaani, minkä vuoksi evakkous toimii tärkeänä avaintekijänä tutkielmassani. Tarkastelen kulttuurista muistia keskittyen erityisesti veden rooliin. Päähenkilö Alli kuvailee tunteitaan veden kautta, minkä lisäksi vesi sanallistaa myös Allin traumaa.

Evakkoudesta syntyvää traumaa tarkastelen hyödyntäen Riitta Jytilän (2022) traumafiktion tutkimusta. Kulttuuriseen muistiin liittyy ajatus muistista sekä yksilöllisenä että kollektiivisena. Tutkielmassani tarkastelen yksilöllistä muistia, mutta tutkin sitä myös kollektiivisesti karjalaisten näkökulmasta. Tutkin sitä, voiko romaania tarkastella myös metaforisesti, eli onko romaanissa asioita, jotka saavat kaksoismerkityksen.

Allin maailmankuvassa Laatokka on tärkeä tekijä. Minua kiinnostaakin, kuinka Allin maailmankuva muuttuu, kun veden olomuoto vaihtuu järvestä joeksi perheen muuttaessa Karjalan Haavuksesta Seinäjoelle. Vesi saa myös toimijan roolia romaanissa, minkä vuoksi tarkastelen veden elollistamista. Tässä keskeiseksi tekijäksi nousee veden muisti.

Minua kiinnostaa myös, kuinka välitilaa kuvataan Mäen romaanissa. Hyödynnän Auli Viikarin (1992) artikkelia ”Ei kenenkään maa” ja tutkin, kuinka Allin kohtaama neuvostoliittolainen laskuvarjosotilas, desantti, ja Laatokka toimivat välitilana. Tarkastelen myös, kuinka murre- ja kulttuurierot sekä uskonnolliset erot vaikuttavat ”ei kenenkään maassa” toimijaan.

Avainsanat: evakkokirjallisuus, kulttuurinen muisti, Merja Mäki, vesi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	4
1.2	Teoreettinen kehys	5
2	Tunteet, trauma ja vesi	8
2.1	Myrskyävä vesi – vesi tunteiden kuvaajana	8
2.2	Verenpunainen huivi – trauma ja metafora	10
3	Tuttu, vieras ja elollinen vesi	13
3.1	Muuttuva vesi – Laatokan meri vastaan virtaava Seinäjoki	13
3.2	Välitilassa toimiminen – ”Ei kenenkään maa”	17
4	Lopuksi	21
	Lähteet	23

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tarkastelen tutkielmassani kulttuurista muistia ja evakkoutta Merja Mäen esikoisromaanissa *Ennen lintuja* (2022, myöhemmin EL). Romaani sijoittuu talvisodan viimeisiin kuukausiin ja sitä seuraavaan kesään. Teos kertoo karjalaisesta Alli-Maria Ahavasta, joka asuu Haavuksen saarella Laatokalla. Hän joutuu evakkomatkalta talvisodan välirauhan myötä.

Tutkimuksessani tärkeäksi tekijäksi nousee vesi. Vedellä onkin tärkeä rooli Allin elämässä, sillä hänen suurin unelmansa on tulla kalastajaksi Laatokalle. Tämä haave kuitenkin tuhoutuu sodan myötä lopullisesti, koska perhe joutuu lähtemään Seinäjoelle Allin kasvatti-isän perheen luokse evakkoon. Tarkastelen vettä toimijana ennen kaikkea minäkertoja Allin tunteiden ja trauman sanallistajana.

Koska *Ennen lintuja* on evakkoromaani, nousee evakkouden tema keskeiseksi osaksi tutkielmaani. Evakkous on siirtolaisuutta ja pakolaisuutta (ks. esim. Määttä 2023, 134) ja evakkoromaani käsittelee evakkouden teemaa. Martti Pelvo (2013, 53) määrittelee evakkoromaanin kuvaavan evakkoon lähtöä edeltävää aikaa, itse evakkomatkaa ja asettumista vieraaseen paikkaan evakkona. Hän myös katsoo evakkoromaaniin kuuluvan palaaminen kotiin välirauhan aikana tai myöhemmin turistina tai jopa rajaloikkarina. Nykyään puhutaan maan sisäisistä pakolaisista, mutta aikanaan evakkoihin on viitattu esimerkiksi termeillä ”siirtoväki”, ”siirtokarjalainen” ja ”siirtolainen”. Termi ”evakko” yleistyi vasta myöhemmin. (Kanervo 2018, 7–8.) Tässä tutkielmassa käytän itse termiä ”evakko” ja puhun evakkokirjallisuudesta. Evakoista puhuessani keskityn luovutetun Karjalan alueen evakkotutkimukseen, koska käsittelemäni romaanin henkilöhahmot ovat Laatokan alueen karjalaisia evakkoja.

Tutkielmassani tarkastelen veden merkityksiä romaanissa niin sisäisesti kuin ulkoisestikin. Romaanissa Alli sanallistaa tunteensa veden kautta, milloin vesi toimii sisäisesti. Alli kokee niin positiiviset kuin negatiiviset tunteensa esimerkiksi hukkumisen tunteena, allokossa olemisena ja kellumisena. Vesi on romaanissa myös trauman sanallistaja. Tarkastelen evakkouteen liittyvää traumaa ja yhdistän sen osaksi Allin vesikäsitystä. Sisäisien merkitysten lisäksi vesi saa myös fyysisen toimijan roolia, minkä vuoksi tarkastelen vettä sekä fyysisenä että tilallisena toimijana. Käsitelen myös veden merkitystä sen eri olomuodoissa. Selvitän,

miten veden eri olomuodot vaikuttavat Alliin ja miksi juuri joki saa hänessä aikaan erilaisia reaktioita kuin Laatokan iso järvi.

Merja Mäki on julkaissut kaksi romaania, *Ennen lintuja* ja *Itki toisenkin* (2024), jotka molemmat sijoittuvat sota-ajan Karjalaan. Kaisa Kurikka (2025) on tarkastellut *Ennen lintuja* -romaanin tilan kautta, mutta muuten tutkimusta Mäen romaanista ei ole juurikaan tehty. Tutkimuksen vähäisyyden vuoksi näen Mäen romaanit hedelmällisenä tutkimuksen kohteena.

Evakkoromaaneja on tutkittu verrattain vähän, mikä Satu Grünthalin ja Siru Kainulaisen (2025, 6) mukaan osin selittyy evakkokirjallisuuden jäämisellä syrjään 1900-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa ja sen tutkimuksessa. Heidän toimittamansa teos *Täällä ja toisaalla. Viipuri ja Karjala sotienjälkeisessä kaunokirjallisuudessa* (2025) on tuorein ja kokonaisvaltaisimmin evakkoromaaneihin keskittyvä teos tähän mennessä. Koska tutkimusta aiheesta on tehty vähän, on aihetta välttämätöntä tutkia, ja myös tämän vuoksi tutkielmani keskittyy evakkouden ympärille.

1.2 Teoreettinen kehys

Mäen romaani sijoittuu Suomen historiaan, talvisotaan ja sen jälkeiseen välirauhaan. Romaanin viitekehyksenä toimii siis toinen maailmansota, joka Riitta Jytilän (2022, 11) mukaan ”toimii usein kaunokirjallisuuden viitekehyksenä”. Hän näkee, että toinen maailmansota on toiminut keinona käsitellä traumaa fiktiossa. Elina Arminen (2019, 39) kertoo traumakirjallisuudessa olevan kyse ”yksilön traumaattisen kokemuksen ja muistamisen representaatiosta”. Itse sotaa en käsittele tutkielmassani, vaan tarkastelen, miten romaanin tapahtumat nostattavat Allissa erilaisia tunne- ja traumareaktioita ja kuinka pakkomuutto kotoa vaikuttaa Alliin.

Tarkastelen Mäen romaania traumafiktio näkökulmasta kiinnittäen huomiota Allin kerrontaan ja hänen kuvaamiinsa tapahtumiin. Tarkastelen myös sitä, miten vesi kuvaa romaanissa traumaa ja traumaattisia tapahtumia. Traumaattisena voidaan pitää niin yksilöllisiä kuin kollektiivisiakin tapahtumia, joita molempia on luettavissa *Ennen lintuja* -romaanista. Esimerkiksi sekä Sortavalan pommitus että evakkomatkalta lähteminen ovat sekä yksilöllisesti että kollektiivisesti traumaattisia tapahtumia. Tarkastelen myös veden roolia Allin henkilökohtaisen trauman ja tunteiden ilmentäjänä, sillä hän sanallistaa kokemuksensa usein veden kautta.

Anne Whitehead (2004, 3) on katsonut traumafiktion keskittyvän ennen kaikkea siihen, miksi ja miten jokin asia muistetaan. Siksi tarkastelenkin muistamista ja traumaa yhdessä. Suomalaisessa kirjallisuudessa traumaattinen muisti on ”kytketty juuri kansalliseen kertomukseen, jossa kansallista identiteettiä on rakennettu sotien ja sukutarinoiden jatkumolle” (Jytilä 2022, 40). Tämä pätee myös *Ennen lintuja* -romaniin, sillä sen viitekehyksenä toimii toinen maailmansota. Elina Armisen (2019, 39) mukaan yksilön trauma sekä sen torjuminen ja muistissa pysyminen metaforisoituvat kansan tai etnisen ryhmän mahdolliselle traumalle. Myös Jytilä (2022, 77) katsoo, että kulttuurinen trauma on metaforinen ilmaisu, koska se, miten väkivalta vaikuttaa yksilöön on erilaista kuin se, miten väkivalta vaikuttaa kulttuuriin tai yhteiskuntaan. Tutkin Allin yksilöllistä traumaa, mutta tarkastelen traumaa ja muistia myös kollektiivisesta näkökulmasta.

Kirjallisuudentutkimuksessa traumatutkimuksessa tarkastellaan esimerkiksi ”kirjallisuuden tapoja käsitellä historiallisia katastrofeja ja niiden vaikutuksia yksilöihin ja yhteisöihin” (Meretoja 2024, 412). Jytilä (2022, 35) korostaa, että ”traumaattista muistia tuotetaan kertomuksella”, jolloin kerronnalla on oma roolinsa traumafiktiota käsitellessä. Suomessa trauman representaatiota kirjallisuudessa on tutkinut ennen kaikkea Riitta Jytilä. Nojautunkin tutkielmassani vahvasti Jytilän teokseen *Traumaattinen muisti nykyproosassa* (2022), jossa hän tutkii trauman ilmentymistä erilaisissa traumafiktioissa. Hyödynnän tutkielmassani myös Anne Whiteheadin teosta *Trauma Fiction* (2004). Traumaattinen muistitutkimus kirjallisuudentutkimuksessa on osa laajempaa, yllirajaista traumatutkimusta, jossa nimenomaan kirjallisuudentutkimuksen antia ovat romaanien traumaattisten kokemusten, kuten sotien, väkivallan ja luonnonkatastrofien käsittely ja niiden tarkastelu esteettisesti tai esimerkiksi kerronnallisesti (Ks. Jytilä 2022, 10; Meretoja 2024, 408). Trauma ilmenee Mäen romaanissa esimerkiksi unina sekä punaisen huivin metaforana.

Vesi nousee tutkielmassani keskeiseksi, sillä se sanallistaa Allin tunteita. Tarkastellessani vettä sisäisenä toimijana nojautun Veronica Strangin (2015) ajatuksiin virtaavasta sisäisestä merestä. Alli kokee tunteensa veden avulla, sillä hän kuvaa tunteitaan esimerkiksi sisäisinä aallokkoina. Vedellä on ollut kirjallisuudessa aina oma paikkansa ja perinteensä. Vedellä on rooli nykykirjallisuudentutkimuksessa esimerkiksi tunteisiin liittyvässä kirjallisuudessa. (Ks. Lehtimäki, Meretoja & Rosenholm 2018, 7–23.) Tutkielmassani tarkastelen vettä ja tunteita yhdessä.

Viimeisenä pohdin ”ei kenenkään maa” -trooppia suhteessa Mäen romaaniin. Tarkastelen, mitkä asiat on romaanissa tulkittavissa ”ei kenenkään maa” -troopiksi. Tässä nojaudun Auli Viikarin artikkeliin ”Ei kenenkään maa” (1992). Viikarin käsite kuvaa välitilaa, joka on nähtävissä myös romaanissa useaan otteeseen. Esimerkiksi Laatokka on tulkittavissa välitilaksi sen geopolittisen asemansa takia. Laatokka on romaanin tapahtuma-aikaan, talvella 1940, Suomen ja Neuvostoliiton välinen rajajärvi, joka toimii Mäen romaanissa myös sota-alueena. Vesi voi toimia kirjallisuudessa rajatilana (ks. Rosenholm 2018, 48–72), jolloin on mahdollista lukea Laatokka välitilana.

Välitila ilmenee myös esimerkiksi murre- ja uskontoeroina Allin muuttaessa Seinäjoelle, jossa on erilainen murre ja jossa valtaosa ovat luterilaisia. Muuttaminen uusille alueille, jossa puhutaan eri murretta ja jossa on erilainen kulttuuri, on ylirajaista jo itsessään (Määttä 2023, 137). Heli Kanasen (2015, 105) mukaan evakot, jotka olivat ortodokseja, kohtasivat sekä ymmärrystä että syrjintää. Myös siis uskonto on luomassa romaanissa kulttuurieroja ja ulkopuolisuutta. Tätä tarkastelen 3.2 alaluvussa.

2 Tunteet, trauma ja vesi

2.1 Myrskyävä vesi – vesi tunteiden kuvaajana

Allin tunteet tulevat usein keskeiseksi osaksi romaania, koska Alli ilmaisee tunteensa usein erilaisilla veden kielikuvilla. Sanalla ”tunne” on kuitenkin monia määrittelyitä. Anna Helteen ja Anna Hollstenin (2016, 12) mukaan tunnekäsitteistä voidaan käyttää termejä *emootio* (*emotion*), *affekti* (*affect*) ja *tunne* (*feeling*).¹ He antavat määrittelyt kullekin termille, mutta näkevät myös, että termejä voi käyttää tarkoittamaan eri asioita tai vastaavasti niitä voi käyttää toistensa synonyymeina. Käytän tarkastellessani Allin tunteita termiä ”tunne”, jonka ymmärrän pitävän sisällään niin *emootion*, *affektin* kuin *tunteen*.

Allin elämässä lähtö Karjalasta ja Laatokalta on elämää mullistava asia. Lähteminen kotiseuduilta voidaan kuitenkin nähdä myös kollektiivisena traumana, joka koskettaa niitä karjalaisia, jotka ovat joutuneet jättämään kotinsa ja sopeutumaan uuteen paikkaan. Jytilä (2022, 15) korostaa, että muisti ei ole vain yksityistä, vaan myös jaettua, ja Hanna-Leena Määttä (2023, 134) näkee, että kodista luopuminen ja elämän juurettomuuden tuntu ovat sekä yksilöllistä että kollektiivista muistamista. Kollektiivinen trauma on luettavissa Mäen romaanissa esimerkiksi evakkomatalla, koska Alli ja tämän raskaana oleva käly Sylvi tapaavat muita karjalaisia evakkoja.

Jytilä (2022, 47) katsoo affektiiviseksi muistiksi trauman ylirajaisuuden, jossa ”traumaattisen muistin merkitys ylirajaisena, yhteisöjä muodostavana ja tulevaisuuteen kurkottavana ilmiönä korostuu”. Affektiivinen muisti tulee esille *Ennen lintuja* -romaanissa evakkomatalla, jonka aikana Alli ja Sylvi yöpyvät erilaisissa hätämajoituksissa ja lopulta junassa. He kohtaavat matkallaan toisia evakkoja. Alli viittaakin kollektiiviseen tunteeseen toteamalla ”me kodittomat” tarkkaillessaan kanssamatkustajiaan junassa (EL 137). Koti-ikävä vaivaa sekä Allia että Sylviä evakkomatalla. Alli kertoo, että ”vain eläimissä oli kodin tuoksu” (EL 103), ja Sylvi puolestaan uhkaa olla lähtemättä Karjalasta.

Eläimet, joissa koti vielä tuoksuu, vertautuvat Allin mielessä kotiin ja ovat siten osa hänen identiteettiään. Muun muassa Maarit Sireni (2022, 104) kertoo, että aineellinen kulttuuri on tapa kertoa kotipaikastamme ja se kertoo myös sen ”keitä olemme”. Vaikka lehmät eivät

¹ *Emootion* käsitettä käytetään tarkoittamaan ”tunteita, joista kokija on tietoinen”, kun taas *affekti* tarkoittaa tuntemuksia, joista ei aina olla yhtä tietoisia. Affektiivisuuteen liitetään mukaan usein myös ruumiillisuus. (Helle 2024, 390.) *Tunne* (*feeling*) puolestaan toimii kattamaan *affektit* ja *emootiot* (Helle & Hollsten 2016, 13).

esineitä olekaan, on tämä ajatus sovellettavissa osaksi Allin identiteettiä ja henkilöahmoa. Myös Allin buabo-parantajalta viemät yrtit, jotka pilaantuvat evakkomatalla sekä Allin tulevan aviomiehen Vilhon Laatokan rannalta keräämä rantahiekka on mahdollista lukea osaksi Allin minäkuva, koska ne kaikki ovat palasia kodista, jota ei enää ole. Haistaessaan Vilhon tuomaa rantahiekkaa Alli kuvailee tunnettaan: ”Rintakehässä lainehti lämmin aalto, ja vesi yritti tyrskytä ulos silmistä, mutta nielaisin ne alas” (EL 345–346), mistä voidaan nähdä Allille tyypillinen tapa kertoa tunteistaan. Hänet täyttää onni, koska hiekka muistuttaa niin elävästi kodista. Sen vuoksi rintakehässä tuntuva tunne on lämmin. Allia alkaa itkettää, mutta ei suostu siihen, vaan pidättelee kyyneliään.

Veronica Strang (2015, 64) kuvailee tunteiden ja veden yhteyttä:

Inner seas also flow through the heart, holding its tides of feeling. Not only do the body’s physiological responses to emotions express themselves in fluid terms – the flush of blush, the surge of the pulse, the coursing of the blood – water also serves to articulate ideas about what emotions do.

Strangin mukaan sydämessä ja muutenkin sisällä pidettyjä tunteita ilmaistaan vesikuvilla. Myös veren virtaus kuvataan vetenä. Alli kuvaa omia tunteitaan Strangin kuvailemalla tavalla. Alli esimerkiksi kertoo, että ”vesi sisälläni kuohahti kuin myrskyssä”, kun hän suutahtaa miehelle, joka epäilee Allin osaamista perheen orin kanssa. Alli olisi voinut puhua verestään veden sijaan ja olla vertaamatta kohonnutta adrenaliiniaan ja suuttumustaan myrskyssä kuohuvaan aallokkoon. Allin maailmankuva on kuitenkin muovautunut veden ympärille, sillä hän on aina unelmoinut kalastajan ammatista.

Myös Allin pelot ilmenevät veden kielikuvien kautta. Tämä näkyy esimerkiksi heti romaanin alussa, kun Alli on Sortavalassa pommituksessa. Hän kuvailee tunteitaan paetessaan pommitusta läpi Sortavalan: ”Jäsenissäni jyristi kuohuva aallokko, ja sen voima työnsi minut juoksuun” sekä ”[a]allokko sisälläni muuttui pyörteeksi ja imaisi minut jähmettyneeksi niille sijoilleni” (EL 11, 12). Ensimmäisessä reaktiossa Allin keho kehottaa häntä pakenemaan yhtä nopeasti kuin ”kuohuvan aallokon”, kun taas toisessa reaktiossa Allin pelko ilmenee sillä, että keho ei halua syöksyä suoraan pommitukseen, jolloin aallokko muuttuu paikoillaan pitäväksi pyörteeksi. Alli kuvailee siis erilaisia pelkoreaktioitaan veden avulla.

Myös hiljaisuus on Allille tapa käsitellä pelkoa. Perheen piileskellessä naapureidensa kellarissa mahdollista ilmahyökkäystä toteaa naapurin Elma, että mikäli pommit osuvat kohdalle ”kuollaan kaikki yhdessä”, johon Alli toteaa mielessään, ettei kaikkia pelkoja saa

sanoa ääneen, sillä ”silloin ne muuttuivat niin tosiksi.” (EL 44.) Alli kokee, että peloista tulee enemmän totta, jos ne sanoo ääneen, joten on parempi olla hiljaa ja lausumatta pelkojaan.

Allin rinnastaa pommisuojaissa olemisen hukkumiseen. Hän kertoo jonkun kirkaisevan ja tämän ”ääni kuulosti tukahtuneelta kuin vedenpinnan alla” ja toisen ääni taas ”pulppusi” (EL 10). Alli käyttää myös sanaa ”kauhoa” kertoessaan buabon vetävän häntä maan alle. Tätä ennen buabo oli ottanut Allin käsistä kiinni ”kuin hukkuva ajotukista.” (EL 10.) Sanavalinta ”kauhoa” ja maan alle vetäminen luovat mielikuvan hukkumisesta. Sortavalan pommitus voidaan siis nähdä Allin kokemana voimakkaana pelkotilana, mikä synnyttää Allille traumaa, jota käsittelem 2.2 alaluvussa.

Hukkumisen tunne ilmenee myös myöhemmin romaanissa. Alli kertoo: ”Oli pakko saada happea. Saattoiko ihmisen sisällä lainehtia niin rajusti, että hän hukkuu siihen?” (EL 326.) Allin tunteet ovat kuin lainehtivia aaltoja, niin isoja, että tuntuu kuin niihin hukkuisi, koska omat voimat eivät riitä pinnalla pysymiseen. Strangin (2015, 64) mukaan sisäiset vedet kulkevat sydämen kautta, jolloin vesi ei vain kuvaa ulkoisia reaktioita, vaan myös sisäisiä tunteita. Tämä tulee romaanissa esille siinä, että Allin tunteet kuohuvat sisältä päin niin paljon, että hänestä tuntuu kuin hän kuolisi ja tukehtuisi niihin.

Alli joutuu luopumaan Laatokasta ja sitä myötä myös unelmastaan kalastajana. Alli palaa romaanissa yhä uudestaan toiveisiinsa ja unelmiensa menetykseen. Romaanin loppua kohden Alli alkaa kasvattamaan uusia unelmia sairaanhoitajakoulutuksesta, ottolapsista ja naimisiinmenosta sairaalassa potilaana olevan Vilhon kanssa. Tässä vaiheessa myös Allin veteen liittyvät kielikuvat vähenevät huomattavasti. Hänen uusien unelmiensa myötä vesi ei ole enää yhtä tärkeässä osassa Allin elämää kuin se oli silloin, kun hän haaveili kalastajan ammatista. Vesi on edelleen tärkeä asia Allille, minkä voi huomata siitä, että romaanin viimeisessä luvussa ennen epilogia Alli puhuu siitä, että meri ei ole kenenkään ja myös kalastaja tietää sen. Alli kysyy Vilholta että ”[I]uuleeko maanviljelijä, että maa on hänen?” (EL 402). Kuitenkin epilogissa Allin vieraillessa Haavuksessa voidaan huomata, että Allin kuvailuun luonnosta on voimakkaimpana puut ja linnut, ei enää Laatokka. Tarkastelen tätä tarkemmin 3.1.

2.2 Verenpunainen huivi – trauma ja metafora

Trauma havainnollistuu romaanissa etenkin evakkomatalla ja pommituksissa. Alli ei pysty nukkumaan Sortavalan pommituksen jälkeisinä öinä palattuaan Haavukseen. Yksi syy tähän

on pommitus, joka on aiheuttanut Allissa trauman. Allin mieleen kohoaa kuva parantaja-buabosta ja hän kertoo yhä kuulevansa pommit. Alli avautuu evakkomatalla kälylleen Sylville ilmahälytyksen pelostaan. Tästä voidaan tulkita, että Allille pommitus on traumaattinen kokemus.

Seinäjoella Alli alkaa näkemään unia sodasta ja pommikoneista. Jytilän (2022, 74–75) mukaan trauma ilmenee painajaisina, jotka ”viittaavat tahdosta riippumattomiin muistoihin (*flashback*), jotka tunkeutuvat tajuntaan”. Tämä selittää Allin nukahtamisongelmat sekä myöhemmin vaivaavat painajaiset, koska nukahtaessaan hänen mieleensä nousee kuvia pommituksesta. Tästä on myös pääteltävä, että Sortavalan pommitus on aiheuttanut Allissa trauman.

Pommituksen lisäksi evakkomatka on Allille traumaattinen kokemus. Jo pelkkä kotoa lähteminen ja unelmien rikkoutuminen ovat traumaattisia kokemuksia, ja pitkän evakkomatkan aikana tapahtuvat asiat luovat Allille myös uutta traumaa. Alli on kasvanut omavaraistaloudessa, jossa lehmät ovat aina olleet osa hänen elämäänsä. Jo evakkomatkan alussa Alli ja Sylvi todistavat, kuinka lehmä jää ojaan hankeen jumiin ja kuinka se jätetään jäätymään sinne, koska kotoa pakenevilla ihmisillä ei ole aikaa eikä voimavaroja auttaa lehmää. Naiset näkevät myös toisen kuolleen lehmän seuraavana aamuna. Alli joutuu lisäksi tekemään vaikean valinnan, kun perheen lehmä Muurikki poikii kesken matkaa talvipakkasella. Alli päättää, että vasikka on parempi tappaa heti. Hän ei kuitenkaan kykene tähän, joten Sylvi hukuttaa vasikan maitoämpäriin. Nämä kaikki tapahtumat voidaan tulkita Allille traumaattisina kokemuksina, koska kotiseudun jättäminen sekä rakkaiden eläinten kuoleman todistaminen voidaan tulkita traumaattisiksi.

Mäen romaanissa trauman metaforana voidaan nähdä Sylvin punainen huivi, jota kuvataan verenpunaisena lintuna, ja joka ilmestyy traumaattisen tapahtuman tienoilla. Metaforalla tarkoitetaan kielikuvaa, jonka avulla ilmaistaan toista asiaa (ks. esim. Nurmi 2024, 153–154). Alli kuvaa Sylvin huivia esimerkiksi sen tippuessa lattialle: ”Keskellä lattiaa lojui verenpunainen huivi” (EL 52). Metaforisuus onkin liitetty traumaan: ”Kulttuurisen trauman metaforisuus tarkoittaa, että traumaan liittyvät yksilölliset kokemusrakenteet siirtyisivät sellaisenaan metaforisesti kulttuurilliselle tasolle: metafora korvaa traumaattisen kokemuksen, jota ei voida esittää” (Jytilä 2022, 77).

Trauma siis kuvataan jollakin muulla tavalla kuin traumana itsessään. Mäen romaanissa Sylvin punainen huivi sanallistaa Allin kokeman trauman omaan kotiinsa kohdistuneesta

ilmahyökkäyksestä ja yleisemmin sodasta. Haavuksen ilmahyökkäystä enteilee isän ja Ilmin laulu, jossa puhutaan siitä, että ei tiedetä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan ja minnekä matka vie. He laulavat esimerkiksi: ”Minne käy tuule ilmassa tie?” sekä ”[m]innekä myrsky, merien aallot viimeinkin vie? Missä on pilven hautausmaa, missä on pilven hautausmaa, sanopa, missä taivahan tähti levätä saa?” ja vielä ”[i]hminen minne, minnekä hän?” (EL 50–51.) Alli vie samaan aikaan lukijan huomion punaiseen huiviin, joka roikkuu naulakossa, jolloin lukijalle syntyy vaikutelma huivin tärkeydestä.

Laulu päättyy kuitenkin pommien pudotukseen. Alli kertoo, että tuolin selkänojalla ollut huivi ”lensi kuin lintu, joka avasi tummat verenpunaiset siipensä” (EL 51). Huivilintuun kuitenkin osuu lasinsirpaleita ja se tippuu maahan. Konekiväärin äänten lakatessa ja lentokoneiden poistuessa Alli kertoo isänsä otsalta valuvan verta ja veritipan tippuvan puulattialle. Sen lisäksi ”keskellä lattiaa lojui verenpunainen huivi” (EL 52). Hyökkäyksen jälkeen perheelle on myös selvää, että elämä Haavuksessa jouduttaisiin hylkäämään, koska he eivät ole enää näkymättömissä viholliselta. Isän ja Ilmin laulama laulu enteilee tätä. Verenpunainen huivilintu kuvaa Allin traumaa niin ilmahyökkäyksestä kuin myös kotoa lähdöstä.

Alli kiinnittää huomiota huiveihin jo Sortavalan pommituksen aikana. Buabolta on unohtunut huivi heidän paetessaan pommisuojaan, joten Alli antaa omansa hänelle, ennen kuin Alli lähtee pakoon. Huivi voidaan lukea metonymiana, sillä se saa eri merkityksiä eri kohdissa romaania saaden uusia konteksteja. Metonymia luo jatkuvuutta ja se tuo myös esiin sen, ”miten asiat kytkeytyvät toisiinsa ja selittyvät suhteessa toisiinsa” (Kesonen 2007, 168). Huivi ilmestyy Allin näköpiiriin ja kiinnittää hänen huomionsa traumaattisten tapahtumien aikana, minkä vuoksi on perusteltua lukea huivi metaforan lisäksi myös metonymiana traumalle.

Allin kokema trauma ilmenee pelkotiloina ja painajaisina. On kuitenkin huomionarvoista, että painajaiset Sortavalan pommituksesta nousevat keskiöön kuitenkin vasta Seinäjoella sairaalassa, kun Alli on tavannut Vilhon, joka on kertonut Allille olleensa myös osallisena pommituksessa, joskin eri paikassa. Tästä voi päätellä, että Allin trauma yhdistyy yhteenkuuluvuuden tunteeseen, sillä nyt Allilla on joku, jonka kanssa hän voi traumansa jakaa.

3 Tuttu, vieras ja elollinen vesi

3.1 Muuttuva vesi – Laatokan meri vastaan virtaava Seinäjoki

Koska vesi on tärkeä elementti Allille, on hänelle iso asia se, että sen muoto muuttuu uudella kotipaikalla. Siinä missä Laatokka on ollut niin suuri järvi, että Haavuksessa sitä kutsutaan mereksi, on Seinäjoki aivan erilainen veden muoto, koska se esimerkiksi virtaa. Erilaisia veden muotoja voidaan lukea romaanissa monella eri tavalla. Alli puhuu usein Laatokan myrskyistä, jotka hän kuitenkin kokee lohtuna kylmän sotatalven aikana sekä pitkällä evakkomatalla. Lievel Ameal (2018, 86) selittää, että ”myrskyt rannalla enteilevät sodan tai muun mullistavan kriisin puhkeamista”, jolloin Laatokan myrskyt voidaan katsoa rinnastuvan sotaan ja tulevaan evakkomatkkaan, koska Allin kaipaamat myrskyt voidaan nähdä vertauskuvana sodalle.

Mäen romaanissa vesi rinnastuu karjalaisiin evakkoihin. Tämä tulee esille etenkin, kun Alli puhuu Laatokasta. Esimerkiksi ennen lähtöään Haavuksesta Alli kertoo jäätyneestä järvestä: ”Tuntui epäreilulta, etten saanut nähdä vettä vapaana enää ennen lähtöä” (EL 72). Tämän voi tulkita vertauskuvallisesti, sillä karjalaiset voidaan nähdä olevan sidottuja vieraaseen paikkaan samalla tavalla kuin vesi on jumissa jään alla. Vaikka karjalaisilla ei ole jään kaltaista estettä kulkea vapaasti, eivät he kuitenkaan pääse enää kotiinsa, vaan ovat Suomessa, uuden rajan takana, jonka ulkopuolelle Karjala jää.

Tila, joka sijaitsee veden ja maan rajalla toimii ”ristiriitaisten kokemusten tuottajana, mahdollisuuksien maisemana, jossa piilee muutoksen itu niin yksilölle kuin koko yhteiskunnalle” (Ameal 2018, 73). Raja-alue tuottaa myös Allille ristiriitaisuuksia ja muutoksia. Laatokka voidaan rinnastaa muutokseen, sillä evakkomatka on edessä. Seinäjoen virta voidaan myös nähdä muutoksena, koska Alli korostaa sen virtaavaa muotoa.

Tärkeä asia Allin vesikäsitksessä on veden muisti. Se toimii vertailussa Laatokan ja Seinäjoen välillä: ”Buabo sanoi aina, että vedellä on muisti. Meri muisti uimarin, jää kannellansa kävelleen. Mutta muistiko sellainen vesi mitään, joka kiiruhti ohi?” (EL 155.) Joki aiheuttaa Allille kriisin, sillä hänen maailmankuvaansa kuuluu ajatus veden muistista. Joen olomuoto ei tue Allin ajatusta veden muistista, koska joen vesi virtaa pois. Ajatus siitä, että vesi muistaa uimarin tai jään päällä kävelleen ihmisen, elollistaa veden, jolloin vesi saa

myös toimijan roolin.² Vesi käyttäytyy kuin inhimillinen toimija, koska Alli antaa vedelle omat tunteet sekä teot. Allin ajattelussa keskeiseksi nousee esimerkiksi veden kyky muistaa asioita. Seinäjoki ja Laatokka rinnastuvat tulkinnassani evakkomatkaan. Allin vesikäsitukset muuttuvat, kun hän päätyy evakkomatkinsa päätteeksi Seinäjoelle, jossa ei ole suurta merentapaista järveä, vaan virtaava joki.

Allille on vaikeaa jättää Laatokka taakseen tietäen, että perillä uudessa kotikaupungissa ei ole suurta järveä tai merta, vaan pelkkä joki. Alli vertaakin Laatokkaa ja Seinäjokea useaan otteeseen ja joutuu muodostamaan uusia näkökulmia vedestä. Perille Seinäjoelle päästyään hän toteaa: ”Vesi oli aivan erilaista kuin kotona. Laatokan liike oli edestakaista, mutta luoma soljui hiljaa eteenpäin” ja ettei ”joessa ollut mitään samaa kuin Laatokassa” (EL 155, 364). Allille Laatokka näyttää veden ”oikeana” muotona, koska se järvi on ainoa luonnonveden olomuoto, jonka Alli tuntee. Seinäjoen virtaaminen ei ole hänelle tuttua, ja siksi Allilla on ennakoasenteita jokea kohtaan.

Seinäjokea Alli ei Laatokan tavoin kuvaile kovinkaan usein positiivisesti. Alli esimerkiksi kertoo, kuinka hänen joesta kalastamansa kalat päätyvät navettakissojen syötäväksi, koska ne maistuvat niin pahoilta. Seinäjoen elollistaminen tapahtuu lähinnä siten, että Alli kuvailee sen virtaamista ja miettii, voiko joki muistaa asioita. Vilhon isä Antti kertoo Allille, että joella on erilainen vaikutus ihmiseen kuin merellä tai järvellä. Koska vesi virtaa, ”virta huuhtoo pois sen, mikä on huonosti” (EL 365). Tällöin Alli alkaa ymmärtämään, ettei virtaava Seinäjoki ole välttämättä Laatokkaa huonompi, vaan erilainen.

Jäidenlähdön sekä Laatokalla että Seinäjoessa voi lukea vertauskuvana evakkomatkalle. Alli kertoo Seinäjoen jäiden sulavan eri tavalla kuin Laatokan. Hän kuvailee jäiden lähtöä Laatokalla:

Laatokalla jääkanteen paukahteli ensin railoja. Sitten lumisohjo jäättyi kohvajääksi. Vasta vähitellen rannat alkoivat sulaa, ja joka aamu jäänreuna oli yhä kauempana rannasta. Jäät liukenivat kauniisti pois näkyvistä. (EL 172.)

Kun taas Seinäjoesta hän kertoo:

Joessa sen sijaan vedenpinta oli kohonnut ja jääkansi taipunut rumasti ylöspäin. Kauempaa se halkeili keskeltä pitkin uoman pituutta, ja muutama jääkappale lähti juuri liikkeelle. Lautat kalahtelivat toisiaan vasten ja viistivät rantajäitä niin että ryskyi.

² Elollistaminen eli personifikaatio on elottoman asian eläväksi tekemistä (Haapala 2013, 216).

Lopulta jäälautan viiltävä reuna nousi toisen päälle, ja roukut alkoivat kerääntyä röykkiöksi joen reunoille. Alta paljastuva vesi oli sameanruskeaa. (EL 172.)

Alli kuvailee Laatokan jäiden lähtöä kauniiksi, kun taas Seinäjoen jäistä hän puhuu negatiivisemmilla sanavalinnoilla kuten ”ryskyi” ja ”sameanruskeaa”. Laatokka edustaa Allille rauhaa ja kaunista kotia. Seinäjoen jäidenlähtö puolestaan on lähes väkivaltaista. Ne voidaan nähdä vertautuvan karjalaisten evakkomatkaan, sillä kotoa piti lähteä kiireellä, ja koska Allin elämä tuntuu yhtä rauhattomalta kuin jäiden lähtö joessa. Lopulta vesi, joka jään alta tulee esille, on Seinäjoessa ruskeaa ja likaista. Joen likaisuuden voidaan ajatella vertautuvan Laatokan puhtauteen. Nämä voidaan nähdä siten, että Alli ajattelee kodin ja elämän Haavuksessa edustavan puhtautta ja rauhallisuutta siinä, missä evakkomatkan ja alkuajan Seinäjoella voidaan nähdä edustavan väkivaltaisuutta ja likaisuutta.

Alli kuvaa ilmahälytyksen jälkeen tuntemaansa tunnetta: ”Ikään kuin Laatokka olisi halunnut ulottaa puhurinsa kurkistamaan, olivatko kaikki talossamme kunnossa” (EL 53). Laatokka on järvi ja siten eloton eikä siis tunne erilaisia tunteita. Allin vesikäsitteilyssä kuitenkin Laatokka ja vesi yleisesti tuntevat ja tekevät asioita. Laatokka myrskyää ja muistaa, Seinäjoki virtaa. Alli on oppinut viimeistään Buabo-parantajan opissa, että vesi muistaa esimerkiksi ihmiset. Myös se, kenet tällainen vesi muistaa, mietityttää Allia, mikä viittaa siihen, että Alli ajattelee veden unohtavan hänet. Tämä ilmentää Allin oloa välitulassa, ”ei kenenkään maassa”, jota käsittelen alaluvussa 3.2.

Laatokka ja vesikuvat ovat Allin kielenkäytössä yleisiä silloin, kun hän vielä haaveilee kalastajan ammatista Laatokalla. Kuitenkin romaanin edetessä Allin unelma kalastajan ammatista alkaa käymään mahdottomaksi, sillä hänen vanhempansa vastustavat ajatusta ja Alli alkaa myös kotiutumaan Seinäjoelle. Lopulta Alli löytää uuden unelman sairaanhoitajaksi kouluttautumisesta ja ottolapsista huolehtimisesta. Tämä viittaa siihen, että Allin vesisanasto on ollut hänelle tärkeä siksi, että hänen unelmansa ja elämänsä on perustunut veteen: Alli on asunut saarella, jota Laatokka ympäröi ja unelmoinut olevansa kalastaja Laatokan vesillä. Kun hänen ympäristönsä muuttuu joen ympärille ja Alli löytää oman paikkansa Seinäjoelta, ei vesi ole enää niin suuressa roolissa Allin elämässä, että hän käyttäisi vettä kuvaamaan tunteitaan.

Allin elämässä ei ole ollut muita luonnonvesiä kuin Laatokka. Järvi edustaa hänelle pysyvyyttä, koska vesi Allin mukaan pysyy paikoillaan, minkä vuoksi se voi myös muistaa esimerkiksi ihmiset. Siksi joen virtaava muoto on ristiriidassa Allin maailmankuvan kanssa,

jossa Laatokan suuri järvi on isoimpana tekijänä. Veden merkitys vähenee Allin maailmankuvan laajentuessa veden ja järven ulkopuolelle. Jo alkuaikoina Seinäjoella Laatokka ja Seinäjoki vertautuvat Allin mielessä myös muiden luontokuvien kautta. Kaisa Kurikka (2025, 181) kiinnittää romaania tarkastellessaan huomiota esimerkiksi Allin kuvaamaan tuulen eroon Laatokan rannalla ja Seinäjoella. Alli kertoo, että ”[l]akeudella tuuli tuntui paljon purevammalta kuin Laatokan meriviima” (EL 189).

Romaanin epilogissa käy ilmi, että vaikka jatkosota on alkanut ja Allin perhe muuttanut takaisin Haavukseen, on Alli jäänyt asumaan Seinäjoelle Vilhon ja uuden perheensä pariin. Haavuksessa käydessään Alli ei enää korosta Laatokan merkitystä yhtä paljon kuin romaanin alussa. Tämä näkyy siinä, että vaikka Alli uskoo vierailunsa olevan viimeinen kerta Laatokalla, kuvailee hän järveä vain muutamaan otteeseen, esimerkiksi: ”Tämä oli varmasti viimeinen kerta. Viimeinen kun minä katsoin korkeita harjanteita, jotka jyrkästi ryöpsähdellen laskeutuivat suoraan Laatokan pinnan alle” ja ”[v]esi muistaisi minut, ja tästä lähin Lainan. Heidät, jotka eivät voisi enää tulla. Sylvin, Aatoksen. Se säilyttäisi kuvajaisemme.” (EL 414.)

Epilogissa Allin kuvailuun ympäristöstä on tullut mukaan entistä enemmän muita luonnon elementtejä. Allin kuvailu viimeisistä hetkistään Haavuksessa keskittyy Laatokan sijaan esimerkiksi metsään ja lyylytyksiveen. Erityisen suurta painoarvoa Alli antaa linnuille, sillä romaani loppuu Allin kuvaukseen kurkiparvista. Se, että romaani loppuu lintuihin, on myös evakkomatkan vertauskuva. Evakkoon lähtiessään Alli ja Sylvi ajattelevat palaavansa takaisin ennen ensimmäisiä muuttolintuja, mutta tämä ei tapahdukaan. Sen sijaan Allin ajattellessa epilogin lintujen olevan ”takuulla viimeiset muuttolinnut” (EL 415) voidaan tämä nähdä vertauskuvana sille, että Alli ei palaa enää Haavukseen. Lukija myös tietää, että perheen elämä Haavuksessa ei jatku loputtomiin, sillä jatkosodan jälkeen perhe joutuu lähtemään lopulliselle evakkomatkalle, mitä enteilee myös Allin maininta viimeisistä muuttolinnuista.

Vaikka Allin unelmat muuttuvatkin, ei hänen koti-ikävänsä kuitenkaan katoa kokonaan. Hän kertoo, että on vaikeaa jättää koti lopullisesti: ”Paljon jäisi taakseni sellaista, joka hiutuisi rinta-alassani vuosienkin päästä, pistelisi reikiä kylkiluideni väleihin, valuisi vatsaani kylmiksi noroiksi” (EL 415).

3.2 Väli­tilassa toimiminen – ”Ei kenen­kään maa”

Ennen lintuja -romaanissa on luettavissa ”ei kenen­kään maa” -trooppi³. ”Ei kenen­kään maa” -trooppi on Auli Viikarin mukaan ”olotila rintamalinjojen tai vieraiden maailmojen välissä” (1992, 31). Romaanissa väli­tila, ”ei kenen­kään maa”, tulee esille esimerkiksi evakkomatkan kautta. Myös asettuminen Seinäjoelle murre- ja kulttuurierojen luokse, on eräänlaista väli­tilassa olemista. Evakkous on Kaisa Kurikan (2025, 186) mukaan väli­tila, koska evakkous on matka ”sinne, missä ei ole koti”.

Laatokka on luettavissa ”ei kenen­kään maa” -trooppina. Laatokka oli toisen maailmansodan aikana tärkeä rajajärvi, koska sen rannoilla käytiin sotaa (Koukkunen 2021, 162). Viikarin (1992, 31) ajatus väli­tilan troopista rintamalinjojen välissä on siirrettävissä Mäen romaaniin, koska talvisodan rintamalinja kulki Laatokalla, samoin Neuvostoliiton ja Suomen välinen raja. Laatokka toimii myös näyttämönä suomalaisen Allin ja neuvostoliittolaisen desantin kohtaamiselle.

”Ei kenen­kään maa” -trooppi korostuu Allin päivystäessä desanttia yöllä jäällä. Tämä on lähes suoraan Viikari artikkelista ”Ei kenen­kään maa” (1992), sillä Viikari käyttää desanttia kuvaamaan ”ei kenen­kään maata” väli­tilana, jossa desantti ylittää valtion rajat ja on siten väli­tilassa.⁴ Alli pääsee muun kylän rinnalla täyttämään oman osuutensa saaren vartioinnista vartioimalla öistä taivasta tähy­stäen sieltä mahdollisesti laskeutuvaa Neuvostoliiton laskuvarjosotilasta. Hän kertoo­kin nähneensä yöllä desantin. Alli kuulee lentokoneen ja sen jälkeen pienen naksahduksen, jonka jälkeen suksien ja sauvojen ääniä, ja näkee tuntemattoman hahmon hiihtävän jäällä. Alli ampuu muutaman kerran hahmoa päin, mutta ei löydä mistään enää jälkiä hahmosta.

Viikari (1992, 52) näkee ympäristön havainnoinnin olevan ”ei kenen­kään maalla toimijan elinehto”. Allin tapauksessa tämä tulee ilmi luontokuvauksina sekä itse desantin kohtaamisena, jolloin Alli kuulee pienetkin äänet jäällä, kuten lentokoneen jälkeen kuuluneen pienen naksahduksen. Alli hahmottaa maailman ja ympäristön luonnon kautta, mikä viittaa siihen, että Alli on toimija ”ei kenen­kään maalla”, koska hän tarkkailee herkeämättä ympäristöään.

³ Trooppi on kielikuva, jota käytetään merkityksen siirroissa, eikä ilmaisuja tai sanoja käytetä kirjaimellisessa tarkoituksessa (ks. esim. Haapala 2013, 208).

⁴ Desantit olivat Neuvostoliiton laskuvarjosotilaita, jotka lähetettiin rajan yli vakoilemaan ja sabotoimaan vihollisen raja-alueita (Sudenniemi 1987, 7).

Evakkomatkan voi tulkita olotilaksi ”ei kenenkään maassa”, etenkin Allin kohdalla, jonka juurettomuus Etelä-Pohjanmaalla vaikuttaa häneen paljon. Alli on ikään kuin välitilassa, koska ei ole kotonaan Haavuksessa, mutta ei myöskään koe Seinäjokea vielä kodikseen. Lähteminen kotiseudulta vieraaseen paikkaan, vaikkakin valtiorajojen sisäpuolella, ja siellä koettu ulkopuolisuuden tunne luovat ajatusta, että harhailee ”ei kenenkään maassa”, koska Allin evakkomatkan päätöspiste on Seinäjoki, jossa murre- ja kulttuurierot ovat läsnä.

”Ei kenenkään maa” -trooppi on Viikarin (1992, 32) mukaan myös sisäinen tila. Tämä tulee esille Allin kokemana ulkopuolisuuden tunteena, kun hän saapuu Seinäjoelle ja ymmärtää, kuinka vähän hän sinne kuuluu. Sen lisäksi, että Alli joutuu luopumaan järvestään ja kodistaan, joutuu hän repäistyksi irti juuriltaan täysin vieraaseen paikkaan. Allin kasvatti-isä on Seinäjoelta kotoisin ja myös Allin sisarukset ovat puoliksi eteläpohjalaisia, kun taas Allin äiti ja Alli ovat kokonaan karjalaisia, jonka takia Alli kokee ulkopuolisuutta etenkin alkuajoinaan Seinäjoella. Alli esimerkiksi ristii tupaan astuessaan. Tämä on ortodoksinen tapa eikä se ole yleinen Seinäjoella.

Viikari (1992, 42) tulkitsee ”ei kenenkään maa” -trooppia myös eilisen ja huomisen välisenä aikana ja tilana. Tämä on nähtävissä myös Mäen romaanissa. Eilinen on tässä tapauksessa mennyt elämä Karjalassa, jossa Alli tietää elämänsä kulkunsa, kun taas huomisen, tuleva, on vielä epävarmaa, koska Alli on epävarma tulevasta, omasta paikastaan maailmassa sekä siitä, pääsevätkö he enää takaisin Karjalaan. Allin elämänsä kulku ei ollut varmaa Karjalassakaan, mutta hänellä oli varma koti ja unelmat. Lopulta huomisen, tulevaisuus, koittaa, ja Alli tietää paikkansa ja roolinsa maailmassa, joka on Seinäjoella Vilhon ja kasvattilasten luona.

Vastakohtaparit liittyvät myös Viikarin (1991, 48–49) artikkeliin, sillä hän liittää ne ”ei kenenkään maa” -käsitteeseensä. Vastakohtaparit voidaan nähdä Viikarin mukaan ”kuvaamalla toisensa poissulkevia vaihtoehtoja, maailmankatsomuksia, mielentiloja, tulkintoja”. Vaikka hän tarkastelee niitä lyriikassa, on ajatus siirrettävissä myös Mäen romaaniin. Vastakohtapareina toimivat *Ennen lintuja* -romaanissa ennen kaikkea Laatokka ja Seinäjoki, ”meri” ja joki. Alli rinnastaa vesialueet jatkuvasti toisiinsa, kuten olen tarkastellut alaluvussa 3.1.

Vastakohtana näyttäytyvät myös sairaalassa olevat Allin huonetoverit, sairaanhoitajaopiskelijat, ja Alli. Alli esimerkiksi ajattelee, että kun hän on ollut parantajan opissa, ovat muut olleet sairaanhoitajakoulussa Helsingissä. Alli vertaa toisiinsa ”parantajaeukon mökkiä” ja Helsinkiä sekä toteaa: ”He olivat istuneet maan parhaiden

lääkäreiden luennoilla, kun minä olin kyykkinyt metsässä keräämässä yrtejä.” (EL 252.) Allille myös äiti ja isä kuvastavat vastakohtia: äiti on karjalainen, isä on pohjalainen. Äiti rajoittaa Allin unelmia, määrää ja komentelee, kun taas isä on lauhkeampi ja suvaitsevaisempi.

Viikarin (1992, 61) käsitys 1950-luvun proosan todellisuuskäsityksestä on siirrettävissä myös Mäen romaaniin. Kun todellisuus on epäselvä, vaikuttaa se subjektiin ja on sille ”uhka”. Tämä voi tulla esiin esimerkiksi unissa, kuten tapahtuu Allille Sortavalan pommituksen jälkeen ja Seinäjoella sairaanhoitajaopiskelijoiden huoneessa. Tämä puolestaan on luettavissa traumaan, jota tarkastelen alaluvussa 2.2.

Myös kieli voi Viikarin (1992, 66) mukaan toimia välitulana. Hän vertaa esimerkiksi kieltä, jota yhteiskunta puhuu siihen, miten henkilöhahmot puhuvat. Allille ja tämän äidille pohjalainen murre-ero tuottaa hankaluuksia. Paikkojen nimitykset ovat erilaisia. Allin saapuessa Vilhon vanhempien luo toteaa hän: ”Teillä on kaunis pertti”, johon Vilhon isä toteaa: ”Mikäs perkeleen pertti” (EL 341). Pohjanmaalla perheet puhuvat romaanissa pertin sijaan tuvasta.

Seinäjoella Allia sekä Allin äitiä on vastassa eri uskonto. Allin isä ja sisarukset sekä Sylvi ovat luterilaisia, kun taas Alli ja äiti ovat ortodoksisia, ”kreikanuskoisia”. Seinäjoella valtauskontona on luterilaisuus, minkä vuoksi ortodoksien tapa tehdä ristinmerkki tupaan astuessa on heille vieras. Tämän voi lukea myös eräänlaisena välitulana, sillä Alavan perhe elää kahden eri uskontokunnan yhteiselossa.

Myös Allin pilalle menneet yrtit Karjalasta ovat osoitus välitulasta, sillä kielikuvan voi tulkita kaksihahmotteiseksi, mikä Viikarin (1992, 71) mukaan kuuluu ”ei kenenkään maa” -trooppiin. Yrtit edustavat Karjalaa, koska ne ovat Karjalan maaperästä poimittuja. Nyt ne kuitenkin ovat pilalla. Alli toteaa: ”Pitelin palasta Karjalan niityistä ja metsistä, ja kaikki näytti pilaantuneelta” (EL 128). Tämä on luettavissa metaforana sille, että Karjala on pilalla. Allin ajatuksissa Karjala on siis pilalla, koska koti on jäänyt vieraille, sillä välirauhassa Laatokan Karjala luovutettiin Neuvostoliitolle. Myös Kurikka (2025, 182) rinnastaa Allin yrtit menetettyyn kotiin. Samalla Kurikka kiinnittää huomiota Allin kielen muutokseen. Mitä kauemmaksi Alli kodistaan kulkee, alkaa hän viittaamaan kotiseutuunsa Karjalana Laatokan tai Haavuksen sijaan. Tämä havainnollistaa Kurikan mukaan myös kollektiivista menetystä.

Samassa kohtauksessa Alli ja Sylvi ovat hätämajoituksessa muiden evakkojen kanssa. Miljöö yhdessä pilalle menneiden yrttien kanssa voidaan tulkita karjalaisten diasporan metaforaksi. Karjalaiset, jopa pienellä Haavuksen saarella olevat perheet, joutuvat erilleen toisistaan. Siten myös Karjala on Allin mielestä pilalla: ei kotia, ei tuttuja. Koko Karjala on ajettu evakkoon, pois kotoa.

”Ei kenenkään maa” -käsitys tulee *Ennen lintuja* romaanissa esille lukuisilla tavoilla. Laatokka toimii osana ”ei kenenkään maa” -trooppia, samoin kuin sen jäälle laskeutuva desantti. Sen sijaan sisäisiä välitilan kuvaajia ovat asettuminen paikkaan, jota ei vielä tunne kodikseen, kuten Alli muuttaessaan Seinäjoelle. Kuitenkin Alli löytää paikkansa Seinäjoelta, jolloin hän on siirtynyt välitilasta toiselle puolelle.

4 Lopuksi

Tutkielmassani olen tarkastellut Merja Mäen romaania *Ennen lintuja*. Tutkin teoksessa esiintyvää vettä ja sen suhdetta evakkouteen ja sen aiheuttamiin tunne- ja traumareaktioihin. Tutkimukseni keskiöön nousee evakkouteen liittyvät teemat, jotka konkretisoituvat Allin kerronnassa ennen kaikkea kuvailuilla. Allin sanavalintoja tarkastellessani olen todennut, että sota ja evakkous ovat Allille traumaattisia tapahtumia, jotka myös rikkovat Allin minäkuvaa ja identiteettiä. Osoitan kuitenkin, että Alli löytää uuden identiteetin ja minäkuvan Seinäjoelta. Vaikka trauma ei romaanissa kuitenkaan katoa kokonaan, oppii Alli elämään sen kanssa.

Toisessa luvussa tutkin myös veden roolia Allin tunteiden kuvaajana. Esitän, että vedellä on keskeinen rooli Allin tunteiden sanallistajana ja siten vesi voi myös toimia sisäisen tilan kuvaajana perinteisemmin ajatellun ulkoisen olomuodon ohella. Tarkastelen myös evakkoudesta syntyvää traumaa, joka metaforisoituu esimerkiksi punaiseen huiviin. Totean, että evakkotrauma voidaan nähdä sekä yksilöllisenä että kollektiivisena traumana.

Kolmannessa luvussa tarkastelen ulkoista vettä. Vertaan Allin käsitystä Laatokasta ja Seinäjoesta ja erittelen, miksi Seinäjoki toimii likaisena ja väkivaltaisena, kun taas Laatokka on Allin puheessa rauhallinen ja kaunis. Esitän, että syynä voidaan nähdä evakkous ja sota aivan kuten nämä voidaan nähdä Allin traumojen syynä. Koska Laatokka edustaa Allille kotia, rauhaa ja unelmia, sanallistuu se positiivisemmilla sanavalinnoilla, kun taas evakkomatkan päässä odottava Seinäjoki, joka metaforisoituu paon, välitilan, väkivallan ja sodan teemoille. Tutkin myös veden personifikaatiota Mäen romaanissa ja totean, että etenkin Laatokka saa inhimillisen toimijan roolia Allin ajatusmaailmassa.

Alaluvussa 3.2 tarkastelen *Ennen lintuja* -romaanin suhdetta ”ei kenenkään maa” -trooppiin. Tulkitsen, että Laatokka edustaa välitilaa, kuten myös Allin jäällä kohtaama desantti. Pohdin myös, voiko Seinäjoelle muuttoa pitää ei-kenenkään maan kuvauksena ja totean että se on mahdollista. Murre- ja kulttuurierot nousevat tässä keskeisiksi. Viittaa myös karjalaisten pakkomuuton aiheuttamaan diasporaan, joka vaikuttaa Allin yksilölliseen identiteettiin, mutta joka voi vaikuttaa myös karjalaisten identiteettiin kollektiivisesti.

Ennen lintuja -romaanista on mahdollista tehdä laajasti tutkimusta. Tutkimukseni käsittelee vain sotaan ja evakkouteen liittyviä traumoja, vaikka romaanilla on paljon muitakin mahdollisuuksia traumafiktion tutkimuksessa. Allin hahmon lisäksi en myöskään juuri

käsittelee muiden romaanin henkilöhahmojen traumoja. Tutkielmani keskiössä toimii luontokuvista vesi, joten myös muita luontokuvauksia on hedelmällistä tutkia tulevaisuudessa. Mäen romaaneiden tutkimuksen vähäisyys antaa laajoja mahdollisuuksia tuleville tutkimuksille.

Evakkokirjallisuuden tutkimuksella on vielä paljon annettavaa. Esimerkiksi Karjalasta evakkoon lähteneiden romanien kokemuksia ei ole tutkittu (Määttä 2023, 139). Trauman tutkiminen on kirjallisuudentutkimuksessa vasta alussa eikä sitä ole juurikaan liitetty evakkokirjallisuuteen. Itse evakkokirjallisuuttakaan ei ole vielä tutkittu laajasti kirjallisuudentutkimuksessa (Määttä 2023, 140). Koska evakkokirjallisuus on jäänyt voimakkaasti niin kirjailijoiden kuin tutkijoiden kiinnostuksen ulkopuolelle, on sitä hedelmällistä tutkia nyt, kun nykykirjailijat ovat kiinnostuneet aiheesta. Evakkoromaaneita on mahdollista tutkia trauman kautta kuten olen tehnyt, mutta myös esimerkiksi eri etnisyyksien ja uskontokuntien kautta sekä myös ylisukupolvisuuden näkökulmasta.

Lähteet

EL = Mäki, Merja 2022: *Ennen lintuja*. Helsinki: Gummerus.

Ameel, Lieven 2018: Mahdollisuuksien maisema. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS, 73–92.

Arminen, Elina 2019: Isänmaan asialla. *Sydänraja, Isänmaan tähden* ja toista maailmansotaa koskeva kulttuurinen muisti. Teoksessa *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa romaanissa*. Toim. Elina Arminen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 35–65.

Bonner, Withold 2018: Ääretön, harmaa ja tuulessa kuohuva. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS, 283–304.

Grünthal, Satu & Kainulainen Siru 2025: Ajankohtainen ja ajaton evakkokirjallisuus Karjalan kuvaajana. Teoksessa *Täällä ja toisaalla. Viipuri ja Karjala sotienjälkeisessä kaunokirjallisuudessa*. Toim. Satu Grünthal & Siru Kainulainen. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 6–23.

Haapala, Vesa 2013: Lyriikka. Teoksessa *Johdatus kirjallisuusanalyysiin*. Toim. Aino Mäkikalli & Liisa Steinby. Helsinki: SKS, 157–251.

Helle, Anna 2024: Kirjallisuuden ja tunteiden tutkimus. Teoksessa *Lähestymistapoja kirjallisuuteen*. Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 388–397.

Helle, Anna & Hollsten, Anna 2016: Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. Teoksessa *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki, SKS, 7–33.

Jytilä, Riitta 2022: *Traumaattinen muisti nykyproosassa*. Helsinki: SKS.

Kaisto, Virpi & Kurki, Teo Tuulikki 2025: Siemeniä kulttuurisen trauman käsittelyyn: Erilajiset ja Viipurin menetys Anna Kortelaisen romaanissa *Siemen*. Teoksessa *Täällä ja toisaalla. Viipuri ja Karjala sotienjälkeisessä kaunokirjallisuudessa*. Toim. Satu Grünthal & Siru Kainulainen. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 198–223.

Kananen, Heli 2018: Ortodoksisen siirtoväen kontrolloitu sopeutuminen. Teoksessa *Karjalani, Karjalani, Maani ja Maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja*

- muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä.* Toim. Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 105–122.
- Kanervo, Pirkko & Kivistö, Terhi & Kleemola, Olli 2018: Evakoita vai pakolaisia? Teoksessa *Karjalani, Karjalani, Maani ja Maailmani. Kirjoituksia Karjalan menetyksestä ja muistamisesta, evakoiden asuttamisesta ja selviytymisestä.* Toim. Pirkko Kanervo, Terhi Kivistö & Olli Kleemola. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 7–25.
- Kesonen, Kaisu 2007: Metonymia. Metaforaan limittyvä kielikuva. Teoksessa *Lentävä hevonen. Välineitä runoanalyysiin.* Toim. Siru Kainulainen, Kaisu Kesonen & Karoliina Lummaa. Tampere: Vastapaino, 167–191.
- Koukkunen, Jarkko 2021: Poltetut rannat: Laatokan rantaseutujen tuhot toisessa maailmansodassa. Teoksessa *Laatokka. Suurjärven kiehtova rantahistoria.* Toim. Maria Lähteenmäki. Helsinki: SKS, 162–187.
- Kurikka, Kaisa 2025: Menetetty. Nykyproosan kuvitelmia Karjalan paikoista. Teoksessa *Täällä ja toisaalla. Viipuri ja Karjala sotienjälkeisessä kaunokirjallisuudessa.* Toim. Satu Grünthal & Siru Kainulainen. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 176–197.
- Lehtimäki, Markku & Meretoja, Hanna & Rosenholm, Arja: Veteen kirjoitettu – veden kirjoittamia. Kulttuurisen vedentutkimuksen suuntaviivoja. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa.* Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm.
- Meretoja, Hanna 2024: Kulttuurinen traumatutkimus. Teoksessa *Lähestymistapoja kirjallisuuteen.* Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 406–417.
- Määttä, Hanna-Leena 2023: Evakkokirjallisuus pakolaisuuden kuvauksena ja ylijärjaisena muistina. Teoksessa *Kansallisesta ylijärjaiseen. Kulttuuri, perinne ja kirjallisuus.* Toim. Niina Hämäläinen, Hanna Karhu & Tuomas Martikainen. Helsinki: SKS. 134–156.
- Nabholz, Ann-Catherine 2008: Henry Miller's Aesthetics of Fluidity: Challenging Representational Norms through Rhizomatic Structures of Multiplicity¹. Teoksessa *Words on Water. Literary and Cultural Representations.* Toim. Maureen Devine & Christa Grewe-Volpp. Berlin: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 159–172.
- Nurmi, Linda 2024: Tyyliintutkimus. Teoksessa *Lähestymistapoja kirjallisuuteen.* Toim. Hanna Meretoja, Aino Mäkikalli, Anna Helle, Kaisa Ilmonen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 151–162.

- Pelvo, Martti 2013: Evakossa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Kirjallinen elämä ja yhteiskunta*. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiaislouma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä & Jussi Ojajärvi. Helsinki: SKS, 53–54.
- Rosenholm, Arja 2018: ”Kaikki ihmiset osaavat uida”. Venäläisen kirjallisuuden uimareita. Teoksessa *Veteen kirjoitettu. Veden merkitykset kirjallisuudessa*. Toim. Markku Lehtimäki, Hanna Meretoja & Arja Rosenholm. Helsinki: SKS, 48–72.
- Sireni, Maarit 2022: Pala Viipuria uuteen kotiin. Teoksessa *Diasporan Viipuri. Muistojen kaupunki sotien jälkeen*. Toim. Satu Grünthal & Kristiina Korjonen-Kuusipuro. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, 104–127.
- Strang, Veronica 2015: Imaginary Water. Teoksessa *Water: Nature and Culture*. London: Reaktion Books, 51–66.
- Sudenniemi, Seppo 1987: *Salaisen sodan varjot. Tiedustelu- ja desanttitoimintaa talvi- ja jatkosodassa*. Helsinki: Otava.
- Viikari, Auli 1992: Ei kenenkään maa. 1950-luvun tropologiaa. Teoksessa *Avoin ja suljettu*. Toim. Anna Makkonen. Helsinki: SKS, 30–77.
- Whitehead, Anne 2004: *Trauma Fiction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.